

Мариненко Н.Ю., Крамар І.Ю.

РОЗВИТОК ТЕОРЕТИЧНИХ ОСНОВ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ. – НА ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

Серед сучасних моделей розвитку економічної науки парадигми неоконсерватизму і кейнсіанства були визначальними в економічній теорії ХХ ст. і на початку ХХІ ст., що зумовлює актуальність даного дослідження. Постулати, сформульовані представниками даних напрямів економічної думки, стали теоретичним підґрунтям подолання кризових явищ у провідних державах з розвинутою ринковою економікою, починаючи з другої третини ХХ ст. і до сьогодні. При визначенні шляхів подальшого соціально-економічного розвитку важливого значення набуває всебічне врахування історико-економічної спадщини з її досягненнями та прорахунками.

Метою даного дослідження є здійснення наукового аналізу й узагальнення поглядів представників кейнсіанства і неоконсерватизму на основні проблеми сучасної економічної теорії та практики, розкриття їхнього внеску у розвиток економічної науки і формування економічної політики провідних держав світу й України, а також встановлення місця парадигм кейнсіанства та неоконсерватизму у сучасних моделях розвитку науки й аналіз чинників, що зумовлюють трансформацію економічної думки згідно з економічним розвитком господарських систем.

Здатність будь-якої сучасної теорії формувати основу для розвитку наукової думки ґрунтується на можливості пояснити і прогнозувати закономірності розвитку національної та світової економіки.

Американський методолог науки Т. Кун дав визначення основних понять – парадигма, пізнавальна і нормативна функції парадигми, допарадигмальний період розвитку науки або «нормальна наука», аномалія парадигми, криза, наукова революція. Зокрема, парадигмою він вважав: «Визнані всіма наукові досягнення, які протягом певного часу дають науковому співтовариству модель постановки проблем і їхніх рішень» [1, с. 147–148].

У допарадигмальний період розвитку науки вибирають парадигму із запропонованих дослідницьких програм. Після прийняття науковим співтовариством однієї з програм як парадигми у розвитку науки настає період «нормальної науки», який може бути як коротко-, так і довготерміновим. Т. Кун зазначав, що з часом у парадигмі неминуче виникають «аномалії», тобто накопичуються наукові факти, які не

знаходять пояснення у межах основних теорій, методів і стандартів. Вчені намагаються вирішити їх у межах існуючої парадигми, однак виникає криза науки. «Наукова революція», як правило, розпочинається з відмови певної групи вчених всередині наукового співтовариства від старої парадигми і прийняття за основу сукупності інших теорій, гіпотез і стандартів. Згодом нову парадигму приймають й інші представники науки. Таким чином, звершення наукової революції означає переворот у свідомості членів наукового співтовариства і початок нової наукової традиції. Є ґносеологічні причини, що дозволяють періодично говорити про кризу концепції, школи, наряду в економічній теорії. Перш за все, теорія не описує реальність у всіх подробицях, і тому важливо правильно відібрати об'єкти аналізу. Ступінь невідповідності теорії та реальності може бути різною, і якщо вона велика, то викликає незадоволеність науковою версією, сумніви у її спроможності.

Економіка як об'єкт дослідження весь час змінюється і розвивається. У багатьох випадках «криза» економічної теорії – це проблема невідповідності її передумов і висновків обставинам, що змінилися.

Друга причина пов'язана з природою наукового знання. Внаслідок «фундаментальності» загальна економічна теорія не може описати різноманітну специфіку національних економік і запропонувати рекомендації, як вирішити конкретні проблеми конкретної держави у певний момент часу. Але теорія формує базу для пошуку реальних рішень, для побудови прикладних моделей національної економіки [2, с. 26].

В аналізі змісту і розвитку економічної думки поряд з моделлю наукових парадигм і наукових революцій Т. Куна широко використовують також модель конкуруючих науково-дослідних програм І. Лакатоша. Основним поняттям цієї моделі є «науково-дослідна програма» як певна сукупність теорій, що розвиваються на основі одних методологічних і дослідницьких принципів. До складу програми входять:

1. «Жорстке ядро» – фундаментальні принципи всіх теорій програми, завдяки яким зберігається її цілісність.

2. «Захисний пояс» – допоміжні гіпотези програми, що забезпечують збереження «жорсткого ядра» програми.

Функції та специфіку цих складових І. Лакатош сформулював так: «Захисний пояс» повинен витримати головний удар з боку перевірок, захищаючи таким чином закріплене ядро, він повинен пристосовуватися, перероблятися чи навіть повністю замінюватися, якщо цього вимагають інтереси оборони. Якщо все це дає прогресивне зрушення проблем, дослідна програма вважається успішною. Вона неуспішна, якщо це приводить до регресивного зрушення проблем» [3, с. 80–81].

3. Методологічні принципи, що визначають перспективи застосування даної програми («позитивна» чи «негативна евристика»). На думку І. Лакатоша, позитивна евристика становить собою сукупність правил, що дають можливість модифікувати програму з метою її збереження або покращення. Негативна евристика означає наявність деяких обмежувачів у формі певних методологічних правил, які дають можливість уникнути хибних шляхів пізнання.

На відміну від моделі Т. Куна, у моделі І. Лакатоша передбачається, що періоди «нормальної науки», як панування однієї дослідної програми (парадигми), вкрай рідкісні у історії науки. Типовим явищем є існування періодів з багатьма дослідними програмами, що конкурують між собою. Також у моделі І. Лакатоша наявне принципове припущення можливості співіснування кількох конкуруючих між собою науково-дослідних програм. У моделі І. Лакатоша прогрес науки розглядається як поява конкуруючих науково-дослідних програм, а не як прогрес внаслідок заміни однієї теоретичної парадигми іншою. Так з'явився плюралізм у економічній науці. Модель І. Лакатоша сприяла суттєвій зміні спрямованості теоретико-методологічних досліджень у галузі економічної науки.

Аналіз господарських систем свідчить про те, що треба йти не від теоретичних постулатів до спроб пояснити практичні результати, не від апріорних «причин» до наслідків, а, навпаки, від реальних показників до пошуків їхнього системного теоретичного пояснення. Інакше теорія пояснюватиме гіпотетичні схеми, а успіхи або крах реальних господарських систем, їхня трансформація у рамках економічної теорії пояснення не отримують.

Таким чином, побудова теоретичної моделі, що описує певну структуру і зв'язки між її складовими, може бути реалізована лише для історично і географічно обмеженої господарської системи.

У наукових колах регулярно виникає дискусія щодо кризи західної та світової економічної науки. У 1870-х рр. почалася криза класичної школи А. Сміта, Д. Рікардо, пов'язана з нездатністю класичних теорій вартості й ціноутворення адаптуватися до нового етапу в розвитку капіталізму (висунення на перший план проблеми економічної ефективності, оптимального поєднання витрат і результатів, облік разом із виробництвом кардинального впливу на ціннісні пропорції з боку споживачів і т. д.). З кризи 1870–1890-х років західну економічну думку вивела маржиналістська революція, яка заклала основи сучасної мікроекономіки, проте у сфері макроекономіки мала багато положень, які викликали різку критику. Однак маржиналісти поклали початок періоду панування неокласики, що займала лідируючі позиції до початку Великої депресії

1929–1933 рр. Криза неокласичного напрямку стала очевидною тоді, коли прихильники цього напрямку не змогли дати переконливі відповіді на запитання, поставлені реаліями економічного життя у цей період.

З цієї кризи західну економічну теорію вивела кейнсіанська революція. Саме Дж. М. Кейнс виявив у середині капіталізму механізм, що породжує депресивний стан, коли зі зростанням національного доходу незмінно зменшується та його частка, що йде на сукупне споживання і, навпаки, підвищується частка сукупного заощадження. Оскільки ж, згідно з Дж. М. Кейнсом, між заощадженням та інвестуванням існує розрив у просторі та часі, значна частина заощаджень не перетворюється на інвестиції й залишається невикористаною, тому сукупні витрати нації, як правило, виявляються меншими від сукупних доходів. Наслідками є дефіцит ефективного попиту на ринку, недовантаження потужностей, масове безробіття, тривале і стійке товарне перевиробництво.

Наявність вказаного механізму не означає неминучості депресивного стану. Останній може бути попереджений активними державними заходами з підтримання ефективного попиту засобами бюджетної, кредитної та податкової політики. Рекомендації для подібної політики за ініціативою Дж. М. Кейнса розроблялися у рамках принципово нового розділу економічної теорії, що отримав назву «макроекономіка».

Класиці Дж. М. Кейнс протиставив свою теорію, яка більше відповідала умовам затяжної депресії 1930-х рр., масового безробіття, відсутності економічного підйому. Державна економічна політика стимулювання сукупного попиту, зокрема, за допомогою дефіцитного фінансування, стала поширеним способом боротьби з економічним спадом. Ці рекомендації були застосовані і після Другої світової війни. Класична теза про здатність ринкової системи до саморегулювання була відкинута.

У 1950–1960-х рр. у провідних країнах Заходу спостерігався підйом економіки. Порівняно з довоєнним рівнем темпи зростання ВВП збільшилися у 2–3 рази, у стільки ж разів знизилася безробіття, інфляція не перевищувала 5–6 %. Згідно з даними офіційної статистики США, до 1972 р. у країні регулярно підвищувалася реальна заробітна плата, тобто результатами економічного зростання користувалася більшість населення. За підсумками семи років з десяти показник приросту ВВП перевищував 5 %. Ще вищі темпи зростання були у Японії, Франції, ФРН та ін.

В історії економічних учень цей період відзначався утвердженням позицій кейнсіанської теорії не лише у США та Великобританії, але й у Японії, Нідерландах, країнах Скандинавії, Австралії, Канаді. Ідеї кейнсіанства (і, перш за все, ідея регульованого ринку як основи економіки) знайшли підтримку й у соціалістичних країнах Центральної

Європи. О. Шик, І. Коста і Р. Селуцький у Чехословаччині, В. Брус у Польщі, група реформаторів-ринковиків в Угорщині виступали за поєднання марксизму з положеннями і висновками кейнсіанської доктрини.

У 1950-1960-х рр. кейнсіанство перетворилося на неокейнсіанство. Модифікація кейнсіанської теорії відбувалася у трьох напрямках:

— Р. Харрод (Великобританія), Е. Домар (США) та ін. запропонували неокейнсіанську теорію економічної динаміки, або теорію зростання;

— сформувалася неокейнсіанська теорія циклу (у працях Е. Хансена, П. Самуельсона, Р. Харрода та ін.);

— Дж. Хікс, Е. Хансен та П. Самуельсон розробили узагальнюючу доктрину «неокласичного синтезу», що об'єднала кейнсіанську макро- і неокласичну мікротеорію.

Лише у двох країнах Заходу – ФРН і Франції – кейнсіанство у 1950–1960-х рр. не стало основною економічною теорією. У ФРН керівну роль у теорії й економічній політиці відігравав неолібералізм, зокрема вчення про соціальне ринкове господарство. Л. Ерхард, А. Мюллер-Армак і їхні однодумці вбачали функцію держави у неупередженому стеженні за дотриманням правил ринкової конкуренції усіма суб'єктами економічної діяльності. У той час, як кейнсіанці акцентували на державному регулюванні, неоліберали – на ринку, хоча обидві течії підтримували принципи конкуренції та приватної власності як основи ефективної економіки.

Цього ж принципу дотримувалися і прихильники інституційно-соціального напрямку у Франції. Ф. Перру, Ж. Маршалль, А. Маршалль, А. Лекайон й інші представники французького дирижизму ініціювали застосування у Франції індикативного планування, виступили з ідеєю прямого державного контролю над соціальними відносинами, зокрема врегулювання суперечностей між «соціальними групами».

У країнах, де домінувало кейнсіанство, також не всі вчені підтримували його основні положення. Альтернативою став процес «неокласичного відродження», сформувалася доктрина монетаризму на чолі з М. Фрідменом, що суттєво критикувала позиції кейнсіанців.

Незважаючи на це, у 1950–1960-х рр. в економічній думці Заходу спостерігалася певна теоретична єдність поглядів на базі так званого «неокласичного синтезу». Причиною його появи було те, що кейнсіанська теорія декларувала принцип втручання держави в економіку, але як вплив на один з ланцюгів економічного ринкового механізму, передбачаючи у подальшому саморегулювання. Неокласики ж, заперечуючи цей принцип, запропонували регулюючу силу держави зосередити на певних аспектах економічної діяльності, тобто допускали її часткове втручання в

економіку. Різниця полягала в тому, які об'єкти та межі втручання визначала та чи інша школа.

Неокласичний синтез, як течія в економічній теорії, зумовлений тією обставиною, що всі сучасні теорії спрямовані на дослідження економічних проблем одного порядку в країнах, які досягли певного ступеня розвитку, економіка яких однотипна і у яких склались умови для регулюючого впливу держави. Розвиток економіки визначає коло проблем, які має вирішити економічна теорія, а способи їхнього вирішення формулюються економічною думкою, виходячи з економічних можливостей суспільства.

П. Самуельсон відзначає, що переважна більшість економістів були згодні з висновками «неокласичного синтезу». В економічній теорії створились умови певної теоретичної рівноваги: сильний центр – кейнсіанство і його модифікація – доктрина «неокласичного синтезу»; зліва – інституціоналісти і дирижисти, справа – неокласики і неоліберали [4, с. 55].

Основною причиною домінування кейнсіанства в економічній думці Заходу була сприятлива кон'юнктура, тобто можливість у 1950–1960-х рр. еволюції кейнсіанства для гнучкого реагування на вимоги господарського та соціально-політичного життя. Проте початкові передумови кейнсіанства, що відповідали умовам попереднього історичного періоду, прийшли у суперечність із новими. Цей час, на нашу думку, можна вважати допарадигмальним періодом неоконсерватизму.

Становленню неоконсервативному сприяли декілька причин. У результаті швидкого економічного зростання у 1950–60-і роки у розвинених країнах склалися сприятливі передумови для відродження саморегульованого механізму ринкової конкуренції. У цей же час виявилася суперечність між вимогами цього механізму і межами державного втручання в економіку. В Західній Європі це втручання проявилось через наявність сильного державного сектора, зокрема у галузях важкої промисловості, енергетики, інфраструктури; розроблення і реалізацію різних індикативних планів і програм; регулювання трудових відносин (за участю держави, союзу підприємців і профспілок); регулювання ключових цін (особливо в енергетиці, на транспорті й у сільському господарстві) та зовнішньої торгівлі, рухи капіталу і валютного курсу; високий рівень оподаткування з метою підтримання системи соціального забезпечення, сфери соціальних послуг, фінансування програм економічної підтримки та розвитку тощо.

У США державний сектор був незначним, проте рівень оподаткування і соціальних витрат був високий, застосовувалося регулювання цін і фінансування багатьох програм, спостерігалася тенденція втручання держави у трудові відносини.

Уже з початку 1970-х рр. високі та відносно стійкі доходи більшості населення й зростання заощаджень скоротили потребу в соціальних програмах. Створені за потужної державної підтримки інфраструктура і реструктурована промисловість далі могли функціонувати самостійно на конкурентній основі. Відпала економічна необхідність у високих податках, жорсткому регулюванні цін і зовнішньої торгівлі, обширних програмах державної підтримки інвестицій. Активне втручання держави стало перешкодою ефективному функціонуванню системи ринкового саморегулювання. Жорстко регульований державою ринок не зміг гнучко реагувати на енергетичні та інші структурні кризи 1970-х років і опинився у стані стагфляції.

На початку 70-х рр. ХХ ст. одночасно спостерігалися сировинна, енергетична, структурна, валютна кризи та циклічне падіння виробництва. У 1973 р. склалися передумови для спаду економіки розвинених країн Заходу. Арабо-ізраїльська війна і нафтовий потенціал арабських країн, спрямований проти США та інших західних союзників Ізраїлю, викликали підвищення цін на нафту та енергоносії. Світова енергетична криза кінця 1973 р., спровокована політичними подіями і наступними економічними санкціями, характеризувалася підвищенням світових цін на нафту майже у 4 рази (з 3 до 11,65 долара за барель). Нафтова криза спричинила циклічну кризу капіталістичного господарства 1973–1975 рр. Її ознакою стала структурна криза господарства – падіння у нових галузях – електронній, аерокосмічній, а також банкрутство великих комерційних банків, залізничних компаній, балансування на межі банкрутства корпорацій в авіаційній, авіатранспортній та інших галузях. Крім того, «нафтова криза» швидко переросла у кризу енергетичну, оскільки після зростання нафтових цін почалося зростання цін на вугілля, газ, електроенергію. За енергетичною сировиною на світовому ринку подорожчала сировина взагалі, а ще раніше і продовольство, так що енергетична криза через механізм витрат викликала ланцюгову реакцію, породивши відповідно всесвітню сировинну і продовольчу кризи.

Особливостями циклічної кризи 1973–1975 рр. було поєднання скорочення виробництва та безробіття і неконтрольованої інфляції. В 1969 р. рівень безробіття у США перевищив 6 %, а під час кризи 1973–1975 рр. кількість повністю безробітних перевищила 9 % робочої сили. Зростання безробіття не призвело до зниження рівня заробітної плати. Уряд вдався до «заморожування» цін і заробітної плати на 3 місяці в 1971 р., у подальшому – до контролю за цінами. Однак замість прогнозованих 2,5 % рівень інфляції сягнув 8,2 % навесні 1973 р., у 1977 р. становив 6,5 %, у 1979 р. вже 13 %, а на початок 1980 р. досяг відмітки 18 %. Стагфляція виявилася несподіваною для більшості західних

економістів, адже колишні циклічні спади давали принципово іншу картину: перевиробництво споживчих та інвестиційних товарів викликало різке зниження зайнятості; водночас скрізь падали і ціни, полегшуючи тим самим перехід до нової фази з активнішою інвестиційною діяльністю. Але цього не спостерігали під час десятилітньої кризи 70–80-х рр. Таким чином, стагфляція поставила під сумнів багато теорій, зокрема кейнсіанське тлумачення кривої Філіпса. Під час економічної перевірки придатності цієї кривої для різних країн було встановлено, що у більшості високорозвинених держав у 1960-і рр. підвищене безробіття і висока інфляція були альтернативними ознаками. Однак у період стагфляції, починаючи з 1970 р., при різних співвідношеннях висока інфляція незмінно поєднувалася з підвищеним рівнем безробіття.

Грошово-кредитне регулювання згідно з принципами кейнсіанської теорії породжували інфляційні процеси у поєднанні зі зростанням витрат держбюджету. У середині 70-х рр. дефіцит федерального бюджету США становив понад 66 млрд. доларів, спостерігався також дефіцит зовнішньоторговельного балансу. У 1979 р. Федеральна резервна система США з метою обмеження грошової маси підвищила облікові ставки. Цей захід мав виключно короткотерміновий ефект, тому що жорстка грошово-кредитна політика спричинила черговий спад, передусім у автомобілебудуванні та житловому будівництві, а дефіцит бюджету склав майже 60 млрд. доларів. У 70-х рр. стали очевидними також труднощі, пов'язані зі збільшенням чисельності державного управлінського апарату та його бюрократизацією. Падіння загальних економічних показників безумовно позначилося на рівні особистих доходів населення, темпи зростання роздрібних цін зросли в різних країнах з розвинутою ринковою економікою у 2–3 рази.

Отже, у 70–80-их роках відбулися дві циклічні кризи: у 1973–1975 рр. спостерігали найбільше падіння виробництва і доходу за весь післявоєнний період; у 1980–1982 рр. – найтриваліший спад у післявоєнній історії.

У таких умовах у розвинених країнах світу (США, Великобританії, Франції, Японії тощо) відбувся перехід до нової системи управління економікою, яка отримала назву «неоконсерватизм». Місце нових лідерів західної економічної теорії поступово зайняли представники неоконсервативного напрямку. У його рамках виникли і стали провідними школи, яких не було раніше: американський монетаризм (М. Фрідмен, Д. Бруннер, Д. Мейзельман, А. Шварц та ін.), теорія економіки пропозиції (А. Лаффер, М. Фелдстайн), теорія раціональних очікувань (Р. Лукас, Т. Сарджент, Н. Уоллес, Ф. Кюдланд, Е. Прескотт). Утвердження неоконсерватизму відбулося також за рахунок краху соціалізму, що стався на рубежі 80-х і 90-х років. Зі зникненням світової системи соціалізму, де

основними були адміністративно-командні методи господарювання, сфера капіталізму розширилася за рахунок більше двох десятків країн і почала охоплювати практично весь світ.

Для неоконсерватизму розпочався період «нормальної науки». Положення неоконсервативних теорій відповідали реальним речовим та інституційним основам господарства, що склалися до кінця 1960-х. Тому монетаризм став провідною економічною теорією мейнстриму з кінця 1970-х – початку 1980-х років. Представники неоконсерватизму адаптували теорію з урахуванням змін у соціально-економічному розвитку та розвиткові економічної науки.

Позитивний внесок монетаризму в економічну теорію, насамперед, у теорію грошей, полягає у ретельному дослідженні механізму зворотного впливу грошового світу на товарний світ, монетарних інструментів і монетарної (грошової, валютної) політики на розвиток економіки. Монетарні концепції покладені в основу грошово-кредитної політики ряду країн як найважливішого важеля державного регулювання.

Значення теорії економіки пропозиції полягає в доведенні існування тісного зв'язку економічної теорії і політики, в розгляді проблеми оподаткування, розробці питань інфляційних очікувань, податкового стимулювання, виробничого нагромадження, розмежування функцій грошової та бюджетної політики.

Результати проведення ряду досліджень щодо розвитку американської економіки підтвердили теоретичну і практичну значимість теорії раціональних очікувань. Її представники запропонували засоби оцінювання макроекономічних функцій, що дають можливість описати поведінку неурядового сектора економіки і забезпечують адекватні результати за рахунок змін у режимі економічної політики. Доведено, що при оцінюванні та розрахунках результатів нової економічної політики держави (реформи податкової системи, зміни режиму зовнішньої торгівлі, здійснення грошово-кредитної політики, нової системи обмінних курсів тощо) необхідно обов'язково враховувати й ефект зміни раціональних очікувань.

У концепціях неоконсерватизму сформульовано стратегічні напрями державного регулювання: розширення функцій грошово-кредитного регулювання, керування неінфляційним зростанням грошової маси; визнання пріоритетності пропозиції, а приватного підприємництва – провідною рушійною силою економічного розвитку; дерегулювання певних сфер господарства, лібералізація антимонопольного законодавства, а також приватизації окремих секторів і сфер економіки; лібералізація податкової системи та перебудова бюджетного механізму, відмова від бюджетного впливу на виробничі процеси, зменшення бюджетних витрат;

скорочення соціальної інфраструктури та соціальних програм, зниження рівня соціальних виплат.

Неоконсерватори виступили проти кейнсіанської макроекономічної політики стабілізації економічного циклу, що припускає управління ефективним попитом за допомогою податково-бюджетної і грошово-кредитної політики з метою досягнення повної зайнятості та повного використання виробничих потужностей. Державне регулювання попиту порушує, на їхню думку, дію ринкових сил, а у довготерміновому періоді веде до посилення інфляційних тенденцій.

Слід виділити три взаємопов'язані базові припущення кейнсіанської теорії, які лідер монетаристів М. Фрідмен які вважав помилковими: 1) попит на гроші в умовах неповної зайнятості є надзвичайно нестійким; 2) рівновага при неповній зайнятості є довготривалою, а не короткотермівною, оскільки неповна зайнятість, згідно з Дж. М. Кейнсом, пояснюється не окремими вадами ринкового механізму, а фундаментальною вадою системи; 3) негнучкість цін і зарплат як реакція на хронічну неповну зайнятість веде до того, що короткотермінові коливання попиту викликають коливання виробництва і зайнятості. Всі ці припущення означають, що Дж. М. Кейнс у своїй теорії не доводив, а припускав, що ринок – це нестійкий і негнучкий механізм.

Монетаристи заперечували кейнсіанський висновок про те, що без систематичного державного втручання ринок не здатний забезпечити ні повну зайнятість, ні стійке зростання, ні ефективний розподіл доходів.

Парадигма неоконсерватизму з початку 70-х рр. ХХ ст. стала не лише домінуючою теоретичною концепцією в економічній теорії, але й основою внутрішньої та зовнішньої політики. У 1976 р. кейнсіанство поступилося місцем монетаризму при розробленні системи міжнародних розрахунків: Ямайські угоди орієнтувалися на вільне плавання валют, спонтанне встановлення валютних курсів, що відповідало установам неокласичної теорії.

Після кризи 1974-1975 рр. уряд США відмовився від кейнсіанської концепції регулювання економіки. Під час правління президента Р. Рейгана в основу його економічної політики, яка отримала назву «рейганоміка», було покладено положення концепцій монетаризму та економіки пропозиції. Економічна стратегія «рейганоміки» була спрямована на розширення вільного підприємництва. Неоконсерватори здійснили конкретні заходи щодо перерозподілу функцій держави: було відмінено третину нормативів, положень та правових актів, які жорстко регламентували комерційну діяльність фірм.

У 1970-х рр. у Великобританії політика виходу економіки з кризи за допомогою впровадження неоконсервативної моделі державного регулювання, реалізована урядом консерваторів на чолі з М. Тетчер,

отримала назву «тетчеризм». Проголошені денационалізація і приватизація, дерегулювання, дебіюрократизація означали підтримку підприємницької ініціативи. Реформи торкнулися усіх сфер господарського життя країни. Уряд здійснював політику скорочення витрат і оподаткування, відмови в субсидіях підприємствам, що збанкрутували. Було вжито рішучих заходів щодо перебудови системи оподаткування з метою сприяння підприємницькій діяльності; створено програму заохочення конкуренції, яка сприяла створенню великої кількості малих і середніх підприємств. Це оздоровило економіку, збільшило прибутковість та обсяг інвестицій, а, отже, – зменшило безробіття. Основою проведення реформ у сфері грошового обігу, фінансів та банківської справи був монетаризм, відповідно до якого пропонувалося жорстке обмеження грошової маси в обігу. Досягти цього передбачалося послабленням податкового контролю за функціонуванням ринку, підвищенням ролі кредитно-грошових інститутів, радикальною зміною структури бюджетного механізму, що проявлялося у відході від прогресивного оподаткування приватних осіб та підприємств. Одним із найважливіших напрямів діяльності уряду М. Тетчер була боротьба з інфляцією. Суворо контролювалися темпи росту грошової маси в обігу, були скорочені позики, що надавалися державою приватному сектору, відмінено контроль над цінами та заробітною платою, підвищені ставки відсотка.

Аналогічні проблеми постали після проголошення незалежності української держави, що вимагало якісно нової парадигми, нової орієнтації у дослідженнях проблем соціально-економічного розвитку, однак потребувало часу для накопичення необхідної інформації, її осмислення та формулювання перших рекомендацій для політиків та урядовців. Перехід до ринкового господарювання здійснювався методом проб та помилок, за відсутності вироблених основ теорії перехідного періоду від планової до ринкової економіки і без попереднього ґрунтовного вирішення принципового питання про модель ринкового господарства, найпридатнішу для умов України. В офіційних документах часто спостерігається непослідовність у цьому відношенні. Незважаючи на це, у 2006 р. Україна визнана державою з ринковою економікою. Однак питання вибору конкретної моделі економічного розвитку на базі певної парадигми і сьогодні є актуальним.

В українській економіці на практиці реалізовувалися монетарні принципи макроекономічної політики. Грошова реформа відкрила перед вітчизняною економікою нові можливості та перспективи, стала важливою передумовою розбудови основ національної господарської системи. Найяскравішим прикладом застосування монетарних положень є грошово-кредитна політика, що реалізується НБУ, і за посередництва якої здійснюється вплив на очікування та поведінку економічних агентів. Тому

для грошово-кредитної політики важливе значення має теорія раціональних очікувань та розроблена у її межах концепція транспарентності. Проблеми транспарентності діяльності Центрального банку мають для України не лише теоретичне, а й практичне значення, що особливо яскраво проявилось під час криз 2008 і 2014 рр.

В Україні на момент отримання нею незалежності були присутні всі передумови для реформування податкової системи. Існуюча впродовж років незалежності податкова була недостатньо ефективна, призвела до утворення значного неофіційного сектора економіки, ухилинь від оподаткування, затримання податкових надходжень. Податкова система нашої країни перебувала в стані перманентного удосконалення й трансформації відповідно до бюджетних потреб та економічних умов розвитку. Проте в Україні так і не побудована ефективна податкова система, яка відповідає задекларованим принципам і вимогам сьогодення.

Оцінюючи роль і значення приватизації в Україні, слід зауважити, що вона стала фактично єдиним блоком макроекономічних реформ, які здійснювалися відносно динамічно. Процес роздержавлення майна в Україні здійснювався швидшими темпами порівняно з іншими складовими економічних ринкових перетворень (створення стабільного податкового законодавства, розвиток фондового ринку, дерегуляція та деполітизація економіки, зняття обмежень на реформування цілих галузей економіки). Без вирішення цих важливих проблем засобами лише приватизації неможливо домогтися суттєвих структурних зрушень в економіці держави та підвищити ефективність функціонування народного господарства України.

Міжнародні фінансові інститути – Міжнародний валютний фонд, Світовий банк, Європейський банк реконструкції та розвитку, через інститути іноземних радників-консультантів, через їхню програму «шокової терапії» принесли в економічну політику України парадигму неоконсерватизму як основної економічної теорії. На цьому шляху поряд із успіхами були й суттєві невдачі. Серед економістів, у тому числі й прихильників монетаризму, існує досить одностайна думка відносно того, що лібералізацію міжнародного руху капіталу в країнах, що розвиваються, потрібно дуже ретельно готувати. Зокрема в Україні лібералізація проходила до того, як були створені достатні передумови.

Отже, розглянувши розвиток економічної теорії у останній третині ХХ ст., можна стверджувати, що критичне оцінювання будь-якої теорії виникає практично одночасно з появою нового наукового напрямку. Розвиток неоконсерватизму є прикладом того, до яких результатів призводить наукова критика і як вона підвищує потенціал наукової теорії.

Неоконсервативна теорія, що брала за основу класичні уявлення, була адекватною проблемам зростаючої економіки. Вона дозволяла показати

дієвість державної політики з урахуванням нових, важливих для макроекономічного процесу обставин, що раніше не бралися до уваги, – поведінки домашніх господарств і фірм, які володіють повною інформацією про ринок і економічні заходи держави. Рекомендації неоконсерваторів успішно застосовувалися у 1980-х роках у ряді країн, а їхні прогнози виявлялися близькими до реальності.

У методології дослідження надзвичайно важливим є виявлення спільних і відмінних ознак між різними теоріями та напрямками сучасної економічної науки. З точки зору теоретичних передумов, покладених в основу макроекономічних теорій, у кейнсіанстві та неоконсерватизмі порізному вирішуються питання про повернення до рівноваги цін та заробітної плати за коливань попиту і пропозиції, про зв'язок темпів інфляції та безробіття, нейтральність грошей та ін.

Не дивлячись на всі спроби теоретиків мейнстріму врахувати новітні досягнення альтернативних шкіл і створити теорію, яка б задовольнила більшість західних економістів, нестійкість та широта розбіжностей за останні десятиліття у цілому зросли. Не припиняються суперечки за лідерство у середині самої неоконсервативної теорії (наприклад, між сучасними монетаристами і представниками нової класичної макроекономіки); все більше аргументів накопичується на боці теорій «економічної неортодоксії». Внутрішні конфлікти і нестійкість дають підставу багатьом дослідникам виступати із заявами про початок нової кризи західної економічної теорії.

Проте українські вчені А. А. Чухно, П. І. Юхименко та П. М. Леоненко вважають, «... що в найближчому майбутньому економічна наука не здійснить повороту до всеохоплюючої нової парадигми» [5, с. 749].

Таким чином, сучасну неокласику і мейнстрім, незважаючи на значну кількість фактів, які їм суперечать, поки що замінити фактично немає чим. І посткейнсіанці, і розробники неортодоксальних течій та шкіл у сфері мікро- чи макротеорії поки що ведуть мову про окремі деталі, які не складаються в єдину наукову систему.

Список використаних джерел:

1. Кун Т. Структура научних революцій / Т. Кун ; пер с англ. – М., 2002. – 608 с.
2. Рудакова И. Основное течение экономической теории : потенциал и научная критика / И. Рудакова // Вопросы экономики. – 2005. – № 9. – С. 21–35
3. Лакатош И. Фальсификация и методология научно-исследовательских программ / И. Лакатош. – М. : Медиум, 1995. – 238 с.
4. Худокормов А. Г. Экономическая теория : Новейшие течения Запада : учеб. пособие / А. Г. Худокормов. – М. : ИНФРА-М, 2009. – 416 с. – (Учебники экономического факультета МГУ им. М. В. Ломоносова)
5. Чухно А. А. Сучасні економічні теорії : підручник / А. А. Чухно, П. І. Юхименко, П. М. Леоненко. – К. : Знання, 2007. – 878 с.